

Tasa-arvon ja terveyden edistäminen pidentävät työuria

Suomi on yksi nopeimmin ikääntyvistä OECD-maista. Eli- niän pidentymisestä ja syntyvyyden vähenemisestä johtu- va väestön vanheneminen vähentää työikäisen väestön määrää ja vastaavasti kasvattaa eläkeikäisen osuutta vä- estöstä. Eläkemenojen ja hyvinvointipalveluiden tarpeen kasvaessa julkisen talouden kestävyysvaje syvenee. Työelämässä pidempään jatkaminen on yksi keino vas- tata ikääntyvän väestön ja kasvavien eläkekustannusten luomiin haasteisiin.

Euroopan unioni ja OECD ovat kannustaneet jäsen- maitaan tarttumaan ongelmaan esimerkiksi työelämä- ja eläkepolitiikkaa kehittämällä. Suomi on vastannut keho- tukseen toteuttamalla useita uudistuksia työurien piden- tämiseksi 2000-luvulta lähtien. Esimerkiksi vanhuuseläk- keelle siirtymisestä on tehty joustavampaa sekä eläkeiän että työssä käymisen suhteen. Myös työelämästä en- nenaikaisesti poistumista esimerkiksi työkyvyttömyyden vuoksi on saatu vähennettyä. Pitkälti näiden uudistusten seurauksena työllisyys onkin kasvanut 2000-luvulla eten- kin 55–64-vuotiailla.

Työurien pidentämiseen ei kuitenkaan ole yksinker- taista ja universaalia ratkaisua. Esimerkiksi sukupuoli ja terveys ovat tekijöitä, joilla on suuri vaikutus siihen, onko yksilöllä yhtäläinen mahdollisuus pidentää työuriaan. Eri- arvoisuus eläkkeen tasossa ja työkyvyssä heijastavat jo koko elämänkaaren aikana muodostuneita eroja.

Työurien pidentämiseen tähtäävät toimet voidaankin kohdistaa kolmeen ajankohtaan: varhaisaikuisuuteen, työikään ja eläköitymisikään. Varhaisaikuisuuden vai- heessa työuria voidaan pidentää aikaistamalla työuran alkua, ehkäisemällä nuorten aikuisten työkyvyttömyyttä sekä lisäämällä osaamista ja koulutusta. Myös työikäi- sillä työttömyyden ja työkyvyttömyyden ehkäiseminen ovat avainasemassa. Lisäksi tarvitaan tasa-arvoisempaa vanhempainvapaiden jakautumista ja toisaalta lisää mah- dollisuuksia uudelleen kouluttautumiseen. Eläkeiän lähes- tyessä on tärkeää ylläpitää ikääntyvien työntekijöiden työ- kykyä ja ehkäistä työttömyyttä.

- Sukupuoleen kohdistuvien vaikutusten ar- viointi tulisi tehdä kaikissa työelämä- ja elä- kepoliittisissa päätöksissä.
- Äitien työelämään osallistumisen lisäämi- seksi isät tulisi saada käyttämään nykyistä enemmän perhevapaita.
- Työntekijöiden terveyttä ja hyvinvointia on parannettava sekä ennalta ehkäisevillä toi- milla, tehostamalla kuntoutusta että helpot- tamalla osatyökykyisten pääsyä työmarkki- noille.
- Etenkin nuorten, miesten, äitien ja yli 55-vuotiaiden pitkäaikaistyöttömyyttä tulisi vähentää ja työllisyyttä lisätä.

Naisilla työuria lyhentävät perhevapaat, miehillä työttömyys

Vaikka sukupuolten väliset erot eläkkeissä pienenevät 1990-luvun puolivälistä 2000-luvun puoliväliin, viimeisen 15 vuoden aikana kehitys on pysähtynyt. Vuonna 2017 naisten kuukausieläke oli keskimäärin lähes 400 euroa pienempi kuin miesten (ETK 2018). Syyt naisten keski- määrin pienempään eläkkeeseen ovat moninaiset.

Eräs tärkeä sukupuolten tasa-arvoon ja työurien pi- dentämiseen liittyvä tekijä on vanhempainvapaat. Naiset käyttävät suurimman osan vanhempainvapaista, mikä on johtanut naisten työuran katkonaisuuteen sekä matalam- paan palkkaan ja heikompaan eläkekertymään kuin mie-

hillä. Äitien työelämään palaamista edesauttaisi parhaiten se, että isien perhevapaiden käyttöastetta saataisiin lisättyä.

Miehet sen sijaan ovat yliedustettuina esimerkiksi vaikeasti työllistettävissä, pitkäaikaistyöttömissä ja syrjäytyneissä. Etenkin pitkäaikaistyöttömillä työllistymisen suurimpia esteitä ovat alhainen koulutus, heikentynyt työkyky ja yli 55-vuoden ikä. Vaikka pitkäaikaistyöttömyys on viime vuosina vähentynyt, oli vuoden 2019 kesäkuussa pitkäaikaistyöttömiä vielä vajaat 64 000.

Terveysongelmat lisäävät työuran katkonaisuutta

Suurin osa 30–69-vuotiaista suomalaisista kokee itsensä täysin työkykyisiksi, joskin koetun työkyvyn kohentumisen trendi näyttäisi pysähtyneen (Koponen et al. 2018). Lisäksi väestön fyysisen toimintakyvyn myönteinen kehitys näyttää pysähtyneen, ja koettu terveys näyttää huonontuneen vuosien 2011 ja 2017 välillä. Pitkien sairauspoissaolojen ja työkyvyttömyyseläkkeiden määrä on kasvanut erityisesti mielenterveyden häiriöiden osalta (Blomgren et al. 2019; ETK 2019).

Terveysongelmat lisäävät työuran katkonaisuutta, vähentävät palkkakertymää ja lyhentävät työuraa myös eläkeiän lähestyessä. Erityisesti he, jotka ovat työskennelleet fyysisesti raskaissa töissä ja jotka kokevat terveytensä huonoksi, jatkavat vähemmän todennäköisesti työssä eläkkeelle siirtymisen jälkeen. Monet aloittavat osa-aikaeläkkeen ja osittaisen varhennetun vanhuuseläkkeen mahdollisimman pian, vaikka pitkällä aikavälillä se alentaa heidän jo lähtökohtaisesti matalien eläkkeidensä tasoa. Vakavat terveysongelmat voivat johtaa työkyvyttömyyseläkkeelle jo paljon ennen vanhuuseläkeikää, mikä edelleen vähentää eläkkeen kertymistä. Yli 63-vuotiaat ilmoittavatkin heikentyneen terveyden ja voimavarat suurimmaksi esteeksi työelämässä jatkamiselle.

Katkonainen työura ei takaa riittävää eläketurvaa

Työelämän muutokset, kuten digitalisaatio, alustatalous ja prekaarin eli epätyypillisen ja epävarman työn lisääntyminen, luovat lisää haasteita eläkepolitiikkaan. Eläketurvan takaaminen voi osoittautua haastavaksi katkonaisen työuran jälkeen.

Työuran katkonaisuutta lisäävät myös työttömyysjaksot. Suomessa on muihin Pohjoismaihin verrattuna suhteellisen korkea työttömyysaste. Erityisesti yli 55-vuotiaiden uudelleen työllistyminen on vaikeaa muun muassa ikäsyrjinnän vuoksi. Samalla työmarkkinat kärsivät työvoiman puutteesta.

Työvoiman tarjonnan ja kysynnän epätasapaino on haaste, jossa yksi keskeisimmistä ratkaisuista on tukea työntekijöiden kilpailukykyä. Työntekijöille olisi tarjottava mahdollisuus ylläpitää ja kehittää taitojaan ja tietämys-

tään sekä tarvittaessa siirtyä uuteen ammattiin. Tämän saavuttamiseksi työntekijöillä on oltava riittävän hyvä terveys ja työkyky.

Päättäjille: neljä keinoa työurien pidentämiseksi

Työurien pidentämiseksi on kehitettävissä lukuisia eri elämänvaiheisiin kohdistuvia toimia. Koostimme näistä neljä ehdotusta, jotka ovat tällä hetkellä keskeisessä asemassa työelämän pidentämisen politiikassa.

1) Sukupuoleen kohdistuvien vaikutusten arviointi on jatkossakin tehtävä kaikissa työelämä- ja eläkepoliittisissa päätöksissä.

2) Äitien työelämään osallistumisen lisäämiseksi ja nopeuttamiseksi tehokkaimpia keinoja on isien perhevapaiden käyttöasteen lisääminen.

3) Työntekijöiden terveyden, hyvinvoinnin ja työkyvyn parantaminen sekä ylläpitäminen on keskeinen tekijä, joka tukee työssä jatkamista. On kehitettävä toimia työkyvyttömyyden ennaltaehkäisemiseksi, parannettava kuntoutustoimia ja niiden saatavuutta sekä helpotettava osatyökykyiset pääsyä työelämään.

4) Työttömyyttä ja etenkin pitkäaikaistyöttömyyttä on vähennettävä. Työttömyyden vähentäminen etenkin nuorten, miesten, äitien ja yli 55-vuotiaiden keskuudessa on ratkaisevassa asemassa työelämän pidentämisen politiikassa.

Hallitusohjelman tavoitteet oikeansuuntaisia, mutta konkretiaa kaivataan

Pääministeri Antti Rinteen hallitusohjelmassa on mainittu lukuisia tavoitteita työurien pidentämiseksi: sukupuoliarvioinnin sisällyttäminen kaikkiin ministeriöiden alaisten hallinnon toimintoihin ja suunnitelmiin, perhevapaiden ja hoitovastuiden tasa-arvoisempi jakautuminen sekä työhyvinvoinnin kehittäminen ja osatyökykyisten työmarkkinoille osallistumisen lisääminen. Hallitusohjelmaan on myös kirjattu tavoite työajan jouston lisäämisestä ja erityisesti pienten lasten vanhempien mahdollisuuksista osa-aikatyöhön. Nämä ovat tervetulleita tavoitteita. Osa-aikatyön lisäämisessä on kuitenkin varottava, ettei uudistus kohdistu lähinnä äiteihin. Työn joustavuutta tulisi kuitenkin lisätä työelämässä laajemminkin.

Hallitusohjelmassa nostetaan vahvasti esille työelämän kehittämiseen tähtäviä toimenpiteitä. Esimerkiksi aikomus toteuttaa työn ja työhyvinvoinnin kehittämissuunnitelman, osatyökykyisille suunnattu työkykyohjelma ja kuntoutusjärjestelmän uudistaminen ovat hyviä toimenpiteitä työhyvinvoinnin lisäämiseksi. Jää kuitenkin epäselväksi,

mitä työn ja työhyvinvoinnin kehittämisohjelma konkreettisesti sisältää.

Lisäksi osatyökyvyttömyyseläkkeen lineaarisen mallin laajentamista kaikkiin kansaneläkkeisiin tulisi selvittää, jotta ansio- ja eläketulojen saumattomampi yhdistäminen olisi kaikille mahdollista. Työttömyysturvan ja työttömien palveluiden uudistuksen myötä työvoimapolitiikasta pyritään hallitusohjelman mukaan tekemään nykyistä aktiivisempaa, kohdennetumpaa, tehokkaampaa ja yksilöllisempää. Erityistä huomiota hallitusohjelmassa saavat osatyökykyisten, vaikeasti työllistyvien, nuorten, ikääntyvien ja maahanmuuttajataustaisten työllistämiseen tähtäävät toimet.

Hallitusohjelman tavoitteita ja keinoja niiden saavuttamiseksi on kuitenkin kritisoitu liian epämääräisiksi, riittämättömiksi, aliresursoituiksi sekä tavoitteesta riippuen joko liian kunnianhimoisiksi tai vajavaisiksi. Erityisesti työllisyyttä lisääviä toimia on kritisoitu riittämättömiksi ja alibudjetoiduiksi. Vaikka näiden tavoitteiden suunta on sinänsä oikea, ohjelma kaipaisi työelämän pidentämisen näkökulmasta konkreettisempia tavoitteita ja suunnitelmia toimenpiteiksi.

Näin tutkimus tehtiin

Tämä julkaisu pohjautuu syksyllä 2019 julkaistavaan kirjaan "Gender and health impacts of policies extending working life in western countries", jota tukee COST Action IS1409 (European Cooperation in Science and Technology). Kirja käsittelee työurien pidentämiseen tähtäävien eläke- ja työllisyystoimien sukupuoli- ja terveysvaikutuksia Euroopan maissa.

Lisätietoja:

Laura Salonen, Turun yliopisto, lksalo@utu.fi
Antti Kähäri, Turun yliopisto, akakah@utu.fi
Ilkka Pietilä, Helsingin yliopisto, ilkka.pietila@helsinki.fi

Viitteet:

Blomgren, J. 2019. Sairauspoissaolojen kasvu jatkuu – mielenterveyden häiriöt yhä suurempana huolenaiheena. Kelan Tutkimuslogi 25.1.2019.

ETK. 2018. Statistics on Pensioners in Finland. Finnish Centre for Pensions.

ETK. 2019. Työkyvyttömyyseläkkeelle siirrytään yhä useammin masennuksen vuoksi. Lehdistöiedote 4.4.2019.

Hallitusohjelma 11.6.2019: <https://valtioneuvosto.fi/rin-teen-hallitus/hallitusohjelma/>

Koponen, Päivi, Borodulin, Katja, Lundqvist, Annamari, Sääksjärvi, Katri & Koskinen, Seppo (toim.). 2018. Terveys, toimintakyky ja hyvinvointi Suomessa. Finterveys 2017 -tutkimus. Raportti 4. Terveys ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki.

OECD/EU: Health at a Glance: Europe 2018: State of Health in the EU Cycle. OECD Publishing, Paris.

